

Nyelvi-kulturális sokféleség és konvergencia Ausztria–Magyarországon

Newerkla, Stefan Michael: *Rozmanitost jazyků a kultur v Rakousku-Uhersku a jejich kovergenci tendence.* = *Comparativ Cultural Studies in Central Europe.*

Editors: Ivo Pospíšil, Michael Moser. Brno: Ústav slavistyký Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2004, 11–42. p.

Egymással kapcsolatban álló nyelvek tudvalevőleg idővel hatnak egymásra, ezért Európa nyelvi és kulturális sokfélesége mindig újratermelődő hajtóereje a fejlődésnek a kontinens nyelvei számára. Ez vonatkozik Közép-Európára is, ahol két különböző csoportba (germán, szláv) tartozó indoeurópai nyelvek érintkeznek egymással és egy finnugor nyelvvel, a magyarral. A szerző Trubeckoj nyelvszövetség (*Sprachbund*) fogalmából kiindulva közép-európai nyelvi areáról (*Sprachareal*) beszél az egykori Osztrák–Magyar Monarchia egymással kontaktáló nyelveire vonatkoztatva. Erre a nyelvszövetségnél lazább egységnek a feltételezésére azért van szükség, mert egy nyelv több nyelvi areába is tartozhat, továbbá ezek az areák nem zártak, tehát egyes egyezések nem feltétlenül korlátozódnak az adott areára.

Közismert, hogy a szókincs a nyelvnek idegen hatásokra legfogékonyabb síkja. Egy társadalom normális fejlődése esetén a nyelv nagyobb mértékben gyarapodik új szavakkal, mint amilyen mértékben az elavult szavak kihullnak belőle, a passzív szókincsben megőrződnek olyan szavak is, amelyeket aktívan már nem használnak, ezért a szókincs felbecsülhetetlen értékű tanúja múltbeli kulturális érintkezéseknek is. Közép-európai összefüggésben szembevetünk a magyarok, a szlávok és a német ajkúak kulturális kapcsolatait. Amíg azonban a standard németben a szláv és a magyar jövevényszavak aránya mindmáig viszonylag alacsony, feltűnően sok a német jövevényszó és a német mintára alkotott tükörszó a némettel határos szláv nyelvekben és a magyarban.

A monarchia fénykorában a német nyelv a bécsi hatalmi központból a nyilvánosság minden szférájában hatást gyakorolt a birodalom többi nyelvére. Szerepet játszottak ebben olyan társadalmi és történelmi körülmények, hogy a német volt a domináns közvetítő nyelv a katonai és részben a polgári közigazgatásban, továbbá egyre növekedett a kézművesek, a kereskedők és a napszámosok vándorlása a különböző tartományok között. Mindez azzal a következménnyel járt, hogy kialakult egy olyan szókincsrteg, amely a soknyelvű birodalom minden nyelvében használatos volt. Különösen jelentős volt ebben Bécs közvetítő szerepe, melynek nyelve a monarchia minden nyelvéből vett át elemeket, amelyeket aztán tovább is közvetített a többi nyelv felé. A monarchia nyelveire nem csak általában a német nyelv, hanem különösen annak bécsi változata volt nagy hatással. Ez jól látszik a szerző példáiból, amelyek közül az egyes tematikus szócsoportokra vonatkozóan néhányat az alábbiakban felsorolunk.

Az egykori monarchia egyes nyelveinek közös szókincsében központi helyet foglalnak el azok a szavak, amelyek az akkori államérettel kapcsolatosak:

német	ausztriai német	cseh	szlovák	szlovén	magyar
<i>versteigern</i> 'árverez'	<i>lizitieren</i>	<i>licitovat</i>	<i>licitova</i> □	<i>licitirati</i>	<i>licitálni</i>
<i>Abitur</i> 'érettségi'	<i>Matura</i>	<i>maturita</i>	<i>matúra,</i> <i>maturita</i>	<i>matura</i>	<i>matura</i>

Jelentős számmal találunk a mindennapi élet tárgyköréből is közös szavakat. Ezek nem minden nyelvben normatívak, de a köznapi kultúrához hozzátartoznak:

német	ausztriai német	cseh	szlovák	szlovén	magyar
<i>Polstersessel</i> 'karosszék'	<i>Fauteuil</i>	<i>fotel</i>	<i>fotel</i>	<i>fotelj</i>	<i>fotel</i>
<i>schick</i> 'elegáns'	<i>fesch</i>	<i>feš</i>	<i>feš</i>	<i>feš</i>	<i>fess</i>
<i>Mietkutsche</i> 'bérkocsi'	<i>Fiaker</i>	<i>fiakr</i>	<i>fiaker</i>	<i>fiaker</i>	<i>fiáker</i>
<i>Kunde/Kundin</i> 'vevő'	<i>Kundschaft</i>	<i>kunčaft</i>	<i>kunčaft</i>	<i>kunšaft</i>	<i>kuncsaft</i>
<i>belästigen</i> 'zaklat'	<i>sekkieren</i>	<i>sekýrovat</i>	<i>sekírovat</i>	<i>sekirati</i>	<i>szekál</i>
<i>Tabakladen</i> 'dohánybolt'	<i>Trafik</i>	<i>trafika</i>	<i>trafika</i>	<i>trafika</i>	<i>trafik</i>

Figyelmet érdemelnek a gasztronómiai szókincs közös elemei, mert e téren a monarchia összes nyelve adott valamit az ausztriai németnek, amit az aztán elterjesztett a birodalom minden nyelvében:

német	ausztriai német	cseh	szlovák	szlovén	magyar
<i>Blumenkohl</i> 'karfiol'	<i>Karfiol</i>	<i>karfiol</i>	<i>karfiol</i>	<i>karfi(j)ola</i>	<i>karfiol</i>
<i>Dauerwurst</i> 'szárazkolbász'	<i>Klobass-e/-i</i>	<i>klobása</i>	<i>klobása</i>	<i>klobasa</i>	<i>kolbász</i>
<i>gefüllter Eierkuchen</i> 'palacsinta'	<i>Palatschinke</i>	<i>palačinka</i>	<i>palačinka</i>	<i>palačinka</i>	<i>palacsinta</i>
<i>Johannisbeere</i> 'ribizli'	<i>Ribisel</i>	<i>rybíz</i>	<i>ribezle</i>	<i>ribezelj</i>	<i>ribiszke</i>
<i>Schnittlauch</i> 'metélőhagyma'	<i>Schnittling</i>	<i>šnytlik, šnytlink</i>	<i>šnitlink, šnitling</i>	<i>šnitlink</i>	<i>snidling</i>
'pohár bor szódával'	<i>Spritzer, Gespritzer</i>	<i>špric</i>	<i>špricer</i>	<i>špricar</i>	<i>spriccer</i>

Mindez természetesen csak mutató a tekintélyes számú közös szóból. A szókincs mellett a mondattan terén is figyelhető meg közeledés a monarchia nyelvei között. A mondattani jelenségek közül a szerző elsősorban a bécsi németet vizsgálja, amelynek a standard némettől való eltérései sokszor a csehvel egyeznek.

Zoltán András

A kanadai önállóság és a multikulturális politika

Vladimirova, M. A.: *Kanadskaja samobytnost' i politika mnogokul'turnosti.* =
SZSA, 2004. 6. no. 45–56. p.

A mai világban végbemenő globalizációs folyamatok, valamint a gazdasági és különösen a politikai integráció egy bizonyos átlagosan egységesnek mondható kultúra létrejöttéhez vezet, ami lényegében a nemzeti kultúrák elszemélytelenedéséhez, a tömegkultúra általi elnyeléséhez, elszürküléséhez, végső soron a kultúra mint olyan hiányához vezet, illetve azt idézi elő. Ez a folyamat már a múlt század utolsó negyedében jelentkezett, és jelenleg fenyegető méreteket ölt. Az önálló nemzeti kultúra megőrzése jelenleg elsőrendű fontosságú kérdés. Ebben a tekintetben különösen érdekes Kanada helyzete, amely az USA-hoz való közvetlen földrajzi közelsége ellenére sikeresen őrzi nemzeti önállóságát. Ez főként abban nyilvánul meg, hogy demonstrálni képes nemzeti kultúrája eltérő voltát az USA-étól, amely mindenekelőtt a kanadai egészségügyi rendszer szisztémájában és a multikulturális politikában nyilvánul meg. Egy 1999-es közvélemény-kutatás szerint a kanadaiak több mint 83%-a a multikulturát az ország egyik leglényegesebb és legjelentősebb jellemzőjének tartja. A korábbi években ez a mutató lényegesen kisebb (77, majd 80%) volt. 1999-ben a kanadaiak 96%-ának tetszett, hogy az országban különböző etnikai és faji hovatartozású emberek élnek. Így tehát Kanada egyik fő sajátossága a sokoldalú kultúra. Az országban egyedülálló módon kapcsolódik össze az etnikai sokszínűség a regionális kultúrák sokaságával. A sajátos etnokulturális mozaik alapvető tényezői a következők:

- először is: Kanada etnikai sokrétősége;
- másodsor: az ország két alapító nemzetből áll;
- harmadszor: az ország benépesülésének történelmi sajátosságai (európai eredetű népek).

Ezek a jelenségek már az 1896. évi nagy betelepülési hullámot követően jelentkeztek. A sokrétőség fontos tényezője az is, hogy az ország területe nem kompakt. A déli határ menti lakosság közvetlenül érintkezik az USA-val, míg a többi régió egymástól is részben vagy egészben elkülönült. Mindez magyarázza a kanadai régiók kultúrájának jelentős mértékű különbségeit. Érdekes megemlíteni, hogy egy 1990-es évekbeli felmérés szerint a kanadaiak nagy része először egy-egy tartomány lakosának vallja magát és csak azután kanadainak. Ehhez az is hozzájárul, hogy a tartományok jelentős gazdasági és politikai önállósággal rendelkeznek. Az ország évente több mint 250 ezer bevándorlót fogad be, melyek nagy része (kb. 80%-a) Ázsiából, Afrikából, Latin-Amerikából és Óceániából érkezik. Ennek megfelelően a lakosság mozaikszerű megoszlása folytatódik, azaz no az etnokulturális mozaicitás és a „kanadizációs” folyamat is. Meg kell jegyezni, hogy az új bevándorlók nagy többsége megőrzi kultúráját és vallását, ami tovább növeli a mozaicitást. Az ún. „látható kisebbségek” nem örvendeztetik meg a fehér bőrű kanadaiaikat, akik viszont nem nyilvánítják ki negatív véleményüket. A multikultúra teoretikai bázisát a szociológusok és etnográfusok az 1920–1960-as években dolgozták ki. Ennek a multikultúrának egyik oka a társadalomkutatók szerint a nemzeti önállóság megerősödése az amerikaival szemben. Természetesen más okok is szerepelnek: Kanada bevándorlási politikájának liberalizmusa, Trudeau miniszterelnök kompromisszumos doktrínája a „kétnyelvű multikultúra”, amely kimondja, hogy segíteni kell az etnokulturális csoportokat önállóságuk megőrzésében stb.

1973-ban megalakult a „Multikulturális Minisztérium”, létrehoztak multikulturális centrumokat, megalakították a kanadai multikulturális konzultációs tanácsot. Mindez állami költségvetésből történt. Jogi vonatkozásban is sok mindent megformáltak: 1982-ben elfogadták a szabadságjogok Chartáját, biztosítva a különböző etnikumok jogát a kulturális önállóságra. 1997-ben kidolgozták a multikultúra új programját, amely deklarálja a rasszizmus és a diszkrimináció elleni harcot, a kisebbségek jogait, új módszerek kidolgozását stb. Egyúttal biztosítják a gyűlölet és az előítéletek elleni harc jogosságát, a külföldi diplomák elismerését, a bíróságok előtti egyenlőséget és igazságosságot, megalakították a faji kapcsolatok kanadai szervezetét. Természetesen Kanadában is vannak a multikulturális politikának ellenzői, különösen a francia ajkú kanadaiak, akik úgy vélik, ez a politika megfosztja őket az „alapító nép” státusától. Ennek ellenére a multikultúra továbbra is Kanada egyik legfontosabb megkülönböztető jegye az USA-tól. Rendkívül fontos az a tény is, hogy míg az USA a britek elleni háború útján vált önállóvá, addig Kanada békés fejlődés útján érte el ugyanezt.

Végül a szerző megjegyzi, hogy a kanadai önállóság és multikulturális politika nagy érdeklődést vált ki Oroszországban is, amely szintén mind etnikai, mind kulturális vonatkozásban hasonlít Kanada ilyen jellegű problémáihoz.

Wernke Géza